

ОСЛОБОЂЕЊЕ СРБИЈЕ 1944. ГОДИНЕ

Поводом 40-годишњице ослобођења Србије (1944—1984) Историјски музеј Србије приредио је ову изложбу, која је први пут приказана у оквиру Октобарских свечаности у Краљеву. Изложбу је отворио друг Никола Бугарчић, члан Представништва РО СУБНОР-а Србије, чији говор одржан том приликом, објављујемо у овом прилогу Зборника.

Пажњу хиљада посетилаца изложбе која је приказана, у Краљеву, Београду, Врњачкој Бањи, Зајечару, Нишу, и Ваљеву, нарочито су привлачили, изложени лични предмети истакнутих учесника НОР-а, а посебно лични предмети Маршала Тита и команданта Главног штаба НОВ Србије Коче Поповића.

Изложбу су реализовали аутори: Павле Стојковић, Снежана Солунац и Небојша Дамњановић, са Љиљаном Прелевић као аутором поставке. Технички сарадници били су Вељко Бурић и Зорица Јовановић, а фотографије је израдио Радомир Живковић.

РЕЧ НИКОЛЕ БУГАРЧИЋА, ЧЛАНА ПРЕДСЕДНИШТВА РО СУБНОР-а СРБИЈЕ СА ОТВАРАЊА ИЗЛОЖБЕ

Другарице и другови,

Из историје ратова знамо да је Србија, или у још ужем смислу речи, моравско-вардарски, нишавски и тимочко-дунавски правац са Београдом као главним чвориштем и најважнијим стратегијским објектом на Балкану, одувек имала изузетан војно-политички значај, како за освајаче, тако и за оне који су били приморавани да бране своје право на самосталну националну егзистенцију.

Ови правци су, по правилу, увек представљали главне карике стратегијских замисли многих војсковођа и планова генералштабова свих војски, које су се у различитим историјским околностима овде сукцобљавале, браниле или нападале, добијале или губиле битке. . .

На овом магистралном правцу добијали су се и губили ратови. Загадно, или источно од главног правца добијале су се, или губиле, само поједине битке, које су претежно имале секундаран, или чак, епизодан значај, јер је, по правилу крајњи исход рата бивао условљен развојем и окончањем ситуације на главном стратегијском правцу.

Овај простор је и од изванредног економског значаја, па и у том контексту ваља сагледавати узроке и последице разних балканских супротстављања и честих ратова, јер се сви освајачки походи и врше ради пљачке.

У етнички веома сложенем балканском мозаику српски народ заузима централну позицију и због своје бројности, али и нарочито због чињенице да његова матица компактно насељава главни стратегијски правац, док даље, према северу и западу, на ширем пространству, његови значајни делови живе вековима измешани са другим словенским и несловенским народима. Због тога је опредељивање Србије и српског народа у многим конфронтацијама у овом делу света било од битног значаја за велике силе, које су, по правилу, биле главни актери у тим сукобима, али и за мање суседне народе, који су своју судбину везивали за неку од њих.

С друге стране, треба подсетити да је своје опредељивање у ратним сукобима на Балкану српски народ плаћао енормним губицима, не само своје војске, већ и целог народа, који је кроз историју више пута довођен на саму ивицу биолошког опстанка због масовних геноцидних злочина који су над њим вршени.

*
* *

Ни II светски рат није представљао никакав изузетак од овог историјског правила. . .

Није то само случајна историјска подударност што су у априлском рату 1941. године Хитлерови генерали извели главни удар против југословенске војске управо на овом стратегијском правцу, нити је случајно што је у лето исте године, после немачког напада на Совјетски Савез, а на позив КПЈ, управо овде дошло до најмасовнијег и најорганизованијег устанка против окупатора. . . И није случајно што ће се три године доцније, у лето и јесен 1944. године, у источним деловима Југославије одиграти највеће битке нашег народноослободилачког рата.

У континуитету ослободилачких борби нашег народа може се уочити једна занимљива појединост, која је, свакако, настала сасвим случајно, али и као таква ипак садржи у себи некакву симболику. . . Наиме, у новијој историји српског народа, у распону од само 140 година, три епохална догађаја збила су се у годинама чији се цифарски низ завршава бројем — четири.

Сваки од ових догађаја појединачно, радикално мењајући односе на Балкану, означавао је крупан корак у правцу прогреса и битно утицао на даље токове судбине не само српског, већ и осталих суседних народа.

Да се подсетимо:

— Пре 180 године, 1804-те, под Карађорђевином вођством, започео је устанак српских сељачких маса, који ће убрзо прерасти у велику националну и социјалну револуцију целог српског народа, рефлектујући се на стање односа међу великим силама и на јачање ослободилачких покрета међу балканским а не само словенским, народима.

— Пре 70 година, 1914-те, Србија и Црна Гора, против своје воље, биле су увучене у један страховит обрачун великих сила. Бранећи природно право на националну независност, српски народ је на са-

мом почетку I светског рата извојевао две сјајне победе: У Церској битци, под командом Степе Степановића и Колубарској, под командом Живојина Мишића, његова војска до ногу је потукла далеко моћнијег непријатеља. Огромним жртвама поднетим у овом рату и сјајним победама његове војске, српски народ је поново извојевао национално ослобођење и пружио одлучујући допринос у напорима за ослобођење осталих југословенских народа од туђинске окупације, за њихово уједињење и стварање заједничке државе.

— Пре 40. година, 1944-те, у Србији су вођене и веома успешно окончане велике и одлучујуће битке за победу над фашизмом, за национално ослобођење и остваривање револуционарних циљева народно-ослободилачког покрета народа Југославије.

На војном плану, заједно са трупима Трећег украјинског фронта маршала Толбухина, победе су извојевале две снажне групације НОВЈ: На нишавском и тимочко-дунавском правцу група дивизија под командом Коче Поповића и на београдском правцу група дивизија под командом Пека Дапчевића.

Први контакт са наступајућом Црвеном армијом успоставио је Главни штаб Србије преко свог представника пуковника Љубодрага Бурића, који се ноћу 12/13. септембра са групом бораца пребацио преко Дунава код Радујевца у Румунију. Већ после десет дана делови 75. стрељачког корпуса Црвене армије форсирани су Дунав северозападно од Кладова, где су успели да успоставе снажан мостобран. Најјаче совјетске снаге почеле су наступати преко југословенско-бугарске границе већ од 27. септембра.

Није то први пут у историји да се, у борби против заједничког непријатеља, на простору између Дунава, Мораве и Тимока сусрећу ратници два братска народа. У другачијим историјским околностима, али увек у судбоносним тренуцима историје српског народа, војевали су овде, раме уз раме, српски сељаци и руски мужици и козаци, и тешко крварећи, освајали слободу.

Тако је било давне 1807. и 1810. године, па 1876-те и сада 1944. године: Војске два иста братска народа. Само су војсковође биле друге: некада то беху војводе српске сељачке војске Миленко Стојковић и генерал руске дунавске војске Исајев, затим генерал Черњајев и српски пуковници и наредници. Сада су то маршал Толбухин са својим генералима и југословенски генерал Коча Поповић, пуковници Радивоје Јовановић Брадоња, Љубо Вучковић и други партизански команданти.

Потомци славних ратника и победника на Штубику, Малајници, Варваринском пољу, Делиграду, Шуматовцу и ове 1944. године јуришају и бране се скоро на истим положајима на којима су и њихови претци гинули. . . Само сада уз хук „каћуше“ и других челичних грдосија.

Осим на неким периферним правцима, војне операције за ослобођење Србије окончане су до 20-ог октобра ослобођењем Београда. За слободу Србије само у ових месец дана дало је своје животе више хиљада наших и руских војника. . . Само у битци за Београд погинуло их је око 4.000. . . Али, с друге стране, Хитлеров Вермахт је у ових месец дана претпео веће губитке него у свим дотадашњим биткама на југословенском ратишту заједно.

Битке које су водиле Црвена армија и НОВЈ у источним деловима Југославије и извојеване победе по свом значају далеко превазилазе границе наше земље и заузимају значајно место у општој борби против нацистичких освајача и њихових помагача. Фронт непријатељских трупа на овом одсеку Балканског полуострва био је одбачен за скоро 300 километара на Запад, а ослобођењем Београда спречена је намера немачке Врховне команде да стабилизује фронт у Србији.

На међународном плану и нека друга збивања имала су изузетан значај. Западни савезници у антихитлеровској коалицији коначно су морали да схвате да њихове комбинације и интриге у вези са Србијом немају никакве реалне шансе, да српски народ у огромној већини стоји уз снаге које су га 1941. године повеле у борбу против окупатора, да приближавање Црвене армије источним границама Југославије, осим чисто војног значаја, има и сасвим одређене политичке импликације на стање и даљи развој односа у Србији... Њима је морало бити сасвим јасно да у међусобним деобама због свега онога што се збивало код нас и у свету током досадашњег трајања рата, несумњиво и одлучујућу предност у српском народу стичу унутрашње снаге које су уз Русију: ... Због традиционалног атавистичког односа српског народа према Русији, због чињенице да кроз читаву своју историју Срби (тачније речено Србијанци) и Црногорци никада нису били у рату против било које државе руског народа и његове војске.

Коначно победа НОП-а у Србији у одлучујућој мери је олакшала сложене преговоре на релацији: Национални комитет — западни савезници (Британци) — избегличка влада (споразум Тито—Шубашић).

На унутрашњем политичком плану такође је добијена одлучујућа битка од огромног значаја не само за српски народ, већ и за остале југословенске, а и неке суседне народе. Снаге контрареволуције и националне издаје поражене су не само војнички, већ и политички.

На целој територији садашње СР Србије (изузев Косова и Метохије где су деловали специфични фактори) организована је нова народна власт створена држава у пуном смислу те речи, седам месеци пре коначног завршетка рата.

Конституисана је Антифашистичка скупштина народног ослобођења Србије (АСНОС) као парламент нове државе српског народа, на чије је чело изабран истакнути антифашиста и научник др Синиша Станковић. Образована је и народна влада Србије на челу са др Благојем Нешковићем, секретаром ПК КПЈ.

*

*

*

Ослобођена Србија (са Војводином) постаје тако не само прворазредна стратегијска база, већ и снажан извор људских и материјалних потенцијала за успешан наставак рата... Извршена је општа мобилизација војних обвезника и материјалних ресурса за потребе војске. У јединице НОВЈ ступило је преко 300.000 нових бораца само са територије уже Србије, чиме су створени услови да се реализује

договор са Совјетском владом о испоруци наоружања за 12 комплетних пешадијских и две ваздухопловне дивизије.

Имајући у виду ове чињенице није тешко извући закључак, да без људских и материјалних потенцијала које је обезбеђивала ослобођена Србија и без наоружања које је испоручио Совјетски Савез, наша војска тешко да би била у стању да настави ратовање у обиму и интензитету, који је наметала конкретна ситуација на доста широком одсеку фронта који је самостално преузела Југословенска народна армија.

Људство из Србије, Војводине и Македоније сачињавало је главну борачку масу дивизија Прве, Друге и Треће армије, које су после дуготрајних и тешких борби у победничком походу, гонећи потученог непријатеља, у мају 1945. године избиле на северне и северозападне границе Југославије.

*

*

*

Ова изложба коју је припремио Историјски музеј Србије у сарадњи са колективом Народне музеја у Краљеву, управо се бави овим, по много чему, веома значајним и одлучујућим периодом трајања наше народно-ослободилачке борбе, са нужним освртом на фазе развоја које су му претходиле.

У том контексту треба нарочито имати у виду да су основне карактеристике народно-ослободилачке борбе југословенских народа *континуитет трајања* и *стално кретање узлазном линијом* без обзира на поједине кризне тренутке, глобалног или локалног значаја, изазваних деловањем разних објективних, или субјективних фактора. Једино праћењем тог континуитета и уз уважавање свих релевантних чинилаца, који су утицали на стално кретање, *узлазном линијом*, могућно је разумети и објективно валоризовати њене токове у целини. Ако се тако поступа онда се не може догодити да се *прецењује значај почетних тачака* те узлазне линије, а *подцењује значај њених кулминационих тачака*. И обрнуто.

*

*

*

Укључујући се у програм овогодишњих октобарских свечаности, изложба се по први пут приказује у Краљеву, а затим ће обићи друге градове.

Аутор поставке је Павле Стојковић, кустос Историјског музеја Србије у сарадњи са Снежаном Солунац и Небојшом Дамњановићем, кустосима истог музеја.